

Türküstan

www.turkustan.az

Gülmirə Baxşiyeva

“Avey” Dövlət Tarix-Mədəniyyət qoruğunun elmi işçisi

Qədim yaşayış məntəqəsi hesab olunan Qazax təbii-coğrafi şərait və strateji mövqə baxımından çox əlverişli ərazidə, ulu Oğuz təpələrindən baş alıb gədən Ağstafa (Oğuztəpə) çayının sağ- solunda yerləşir. Hər cəhətdən tarixə öz möhrünü vurmuş, Azərbaycanın qərb qapısı sayılan Qazax rayonu tarix və mədəniyyət abidələri baxımından çox zəngindir. Bu abidələrin hər biri təbii quruluşu, insanlara gərək olması və haqqında düzülüb-qoşulmuş əfsanə, rəvayət və nağıllarla tanınır, yaşayır, öz ömrünü uzadır. Bu ərazidəki təbiət abidələrindən ən məşhur, maraqlı

yaratmışdır. Göyüzən dağının yer səthindən nisbi hündürlüyü 250 m, dəniz səviyyəsindən hündürlüyü 900 m - ə yaxındır. Qazax şəhərindən 20 kilometr soldadır. Əsrlər və qərinələr boyu təbiətin cənginə məruz qalaraq xeyli qıvrıqlaşmış, balacalanmışdır.

Dağın adı, daha doğrusu adının açması barədə müəhazirə və yozmalar çoxdur. Qədim türk (Azərbaycan) söz və ifadələrinə

min tikililərin qalıqları indi də mövcuddur. Dağın bir tərəfindən başdan – başa hasar çəkilmişdir. Burada orta əsrlərə aid yeddibürlü qala divarı və dördkünc qala bina qalıqları, həmçinin bir neçə mağara aşkar olunmuşdur. Dağın cənub-qərbində, qayalar arasında, çıxılması mümkün olmayan yerdə böyük bir mağara vardır. Onun yolu məlum deyildir. Dağın ətəyində köhnə qəbiristanlıq və dəyirman yeri vardır. IX- XII yüzilliklərə aid edilən qədim tikili qalıqları öz möhtəşəmliyi ilə buranın bir qala - şəhər olduğunu söyləməyə imkan verir. Göyüzən dağında yerləşən tarixi abidələrdən biri Göyüzən qalasıdır.

Göyüzən dağında erkən orta əsrlərdə Alban Xristian məbədi yerləşirdi. Onun qalıqları indi də qalmaqdadır. Daha sonra Qaraqoyunlu hökmdarı Yaqub xanın (1478 -1490) sərkərdəsi Xəlilbəy 1488-ci ildə Göyüzəndə qala tikdirmişdir (Qazaxlı alim etnoqraf Şota Salehin Qazax Ağstafa elləri kitabı səh.46) de-

Tarixi dəyərimiz -

Göyüzən qalası

mək belə qənaətə gəlinir ki, dağın şimal gövdəsindəki divarlar elə həmin qalanın dövrümüza gəlib çatmış qalıqlarıdır. Göyüzən qalası yerli əhəmiyyətli tarixi memarlıq abidəsidir. XIV əsrə aid edilir.

Göyüzən dağı ətrafında digər tarixi abidə isə Yaşayış yeri adlanan ərazidir. Abbasbəyli kəndindən 400 m. aralı kiçik təpədə yerləşir. Bu əraziyə el arasında Tağərbəyli deyirlər. Burada ilkin orta əsrlərdə yaşayış olmuşdur. Ərazinin yaxınlığında üzərində günəşə bənzər simvol olan köhnə qəbir daşları, daşdan yonulmuş at fiquru və yerli insanlar tərəfindən müqəddəs sayılan

pir də var. Arxeoloji qazıntılar zamanı ilk orta əsrlərə aid olub.

Qoruğumuzun əməkdaşları tərəfindən dağın ətrafında aşkar edilmiş üstü naxışlı qəbir daşı onun ətrafında olan sinə daşları bu ərazidə vaxtı ilə qəbiristanlıq olduğunu subut edir. Bu qəbir daşının dövrünü və mənsubiyyətini müəyyən etmək üçün “Avey” qoruğunun və AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun mütəxəssisləri birlikdə tədqiqat aparmışlar və üzərində xaç və ornamentlər həkk olunmuş bu məzar daşının Qafqaz Albaniyası dövrünə aid olduğu qənaətinə gəlmişlər. Xaçın qollarındakı üç ləçək “Humay” ilahəsinə aid olunmaqla Oğuz türklərinə mənsubdur. Ay ilahəsi “Humay” məhəbbət, bərəkət, sağlamlıq rəmzidir. Bu rəmz vaxtilə Babilistanda, Aşurda, Azərbaycanda geniş yayılmışdır. Humay adına ilk dəfə Gültəkin abidəsində də rast gəlinmişdir. Məzar daşı XII- XV əsrlərə aid edilir.

Qəbirüstü daşın VII- VIII əsrlərdə inşa olunmuş möhtəşəm Avey alban məbədinə bilavasitə yaxın olan bir ərazidə tapılması, onun məhs ilk orta əsrlər dövrünə məxsus Alban qəbrinə aid olduğunu söyləməyə daha çox əsas verir. Qafqaz Albaniyasına məxsusluğu heç bir şübhə doğurmayan bu daşın təbii kompozisiyaları kilsənin giriş qapılarının sütunlarında olmasında güman edilir. Üzərindəki xaçın alban xaçı olması heç bir şübhə doğurmur. Naxışlar isə gözəllikdə və zəriflikdə xalça ilmələrini xatırladır.

Hal-hazırda qoruğ ərazisində yerləşən qəbir daşını aşınmalardan, kənar təsirlərdən qorumaq məqsədi ilə abidənin üzəri şəffaf materialla örtülmüş, ətrafı dəmir hasarla hasarlanmışdır.

Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, əgər hansısa ərazidə qəbiristanlıq varsa orada yaşayış məskəni də olub. “Göyüzən” dağının ərazisi də qədim yaşayış məskəni olmuşdur.

Qəbirüstü daşın VII- VIII əsrlərdə inşa olunmuş möhtəşəm Avey alban məbədinə bilavasitə yaxın olan bir ərazidə tapılması, onun məhs ilk orta əsrlər dövrünə məxsus Alban qəbrinə aid olduğunu söyləməyə daha çox əsas verir. Qafqaz Albaniyasına məxsusluğu heç bir şübhə doğurmayan bu daşın təbii kompozisiyaları kilsənin giriş qapılarının sütunlarında olmasında güman edilir. Üzərindəki xaçın alban xaçı olması heç bir şübhə doğurmur. Naxışlar isə gözəllikdə və zəriflikdə xalça ilmələrini xatırladır...

və ecəzkarı rayonun Abbasbəyli kəndində yerləşən Göyüzən dağıdır.

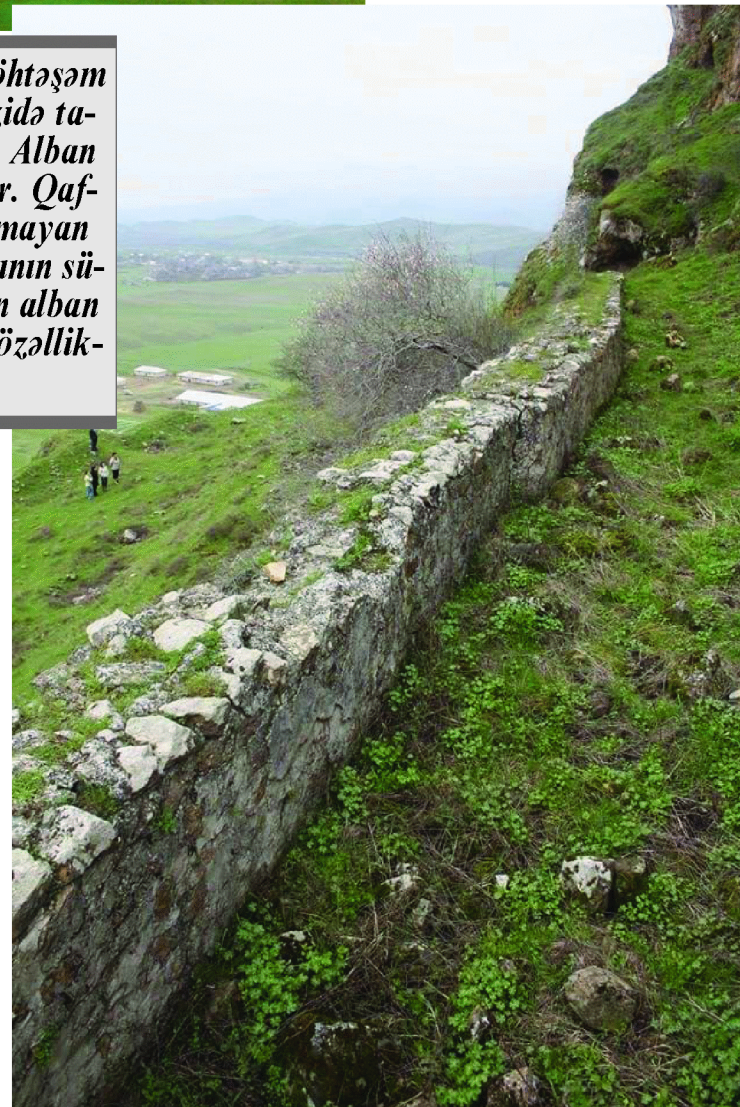
Göyüzən dağı “Avey” Dövlət Tarix – Mədəniyyət qoruğunun ərazisində ən böyük tarixə malik olan abidələrindən biridir. Qazax rayonunda öz hündürlüyü, əsrarəngiz gözəlliyi, füsunkarlığı ilə insanı heyran edən Göyüzən dağı Ağstafa çayının qolu olan Coğaz çayının sağ sahilində yerləşən vulkanik mənşəli dağdır. Heç bir dağa, təpəyə bitişik deyil təkdir. Zirvəsi nisbətən yastıdır, kiçik meydançanı xatırladır.

Göyüzən dağı tabaşir dövründə püskürmüş, vulkanın yerində əmələ gəlmişdir. O zaman hirsle püskürən və nə vaxtsa səngiyib öləyən vulkan daşlaşmış nəhəng Göyüzən dağını

əsaslanan mütəxəssislər dağın adının Göy ozan (tayfa adı) və ya Ozan kəndi mənalarını daşdığını söyləyirlər. Bəziləri isə “Küyüzən” kimi izah edirlər. Şairlərin, yazıçıların fikrincə isə dağın adı “Göy dələn”, “Göy baş vuran”, “Göyüzən” mənalarını verir. Göyüzən qərbdə Günən dağından (yeri gəlmişkən: “Günən” qədim türk dilində “gün enən”, “gün batan” deməkdir) şərqdə Qazaxdan, şimalda Avey dağından görünür və öz əzəməti ilə sanki bizləri səsleyir. Bu dağa çıxmaq nə qədər çətindir, enmək ondan da çətindir.

Göyüzən həqiqətən göyü ucalan, göyü dələn, nəhayət ki, əzəmətli, vüqarlı bir dağdır.

Göyüzən dağının ətəklərində bir çox qalalar, hörgülər, tikililər və yataq yerləri tikilmişdir. Hə-

Oxu, oxut, abunə ol!